

УДК 348.41:33(477)

С. Приказка

РОЛЬ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ В СИСТЕМІ МІКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Проаналізовано методи фінансового забезпечення як інструментарію фінансового механізму в системі мікроекономічного регулювання.

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансовий механізм.

У створенні конкурентної переваги країни основну роль відіграють підприємства. Реалізація курсу економічного зростання й стабілізації, здатність підприємств оперативного орієнтуватися в ринковій ситуації та приймати відповідні фінансові рішення значною мірою визначаються результативністю фінансових відносин. Без чітко налагоджених фінансових відносин у суспільстві неможливе нормальне функціонування фінансів. Матеріальним відображенням фінансових відносин у суспільстві є рух фінансових ресурсів, організація грошових потоків і порядок здійснення фінансових операцій. Звідси і виходить подібне розуміння фінансового механізму як відображення організаційної сторони фінансових відносин. Професійна оцінка якості нової системи господарювання в промисловому секторі розкриває необхідність розвитку інструментарію мікроекономічного регулювання господарської діяльності підприємств за допомогою фінансового механізму. Фінансовий механізм означає механізм функціонування самих фінансів.

Проблема розробки фінансового механізму, що дасть змогу використовувати також інновації для підвищення темпів економічного розвитку промислових підприємств, набуває надзвичайно актуального значення. Її вирішення реально можливе лише за умови формування адекватного уявлення про основні характеристики інноваційних процесів, фінансового інструментарію регулювання господарської діяльності та складові фінансової політики, їхні рушійні сили та закономірності.

Теорія і практика управління фінансовою діяльністю та регулювання фінансових відносин у суспільстві привертала пильну увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. Розробка теоретико-методологічних засад та рушійних сил функціонування фінансів на промислових підприємств ускладнюється тим, що цей напрям є досить складним і новим у економічній теорії. Так, в працях вітчизняних вчених А. Александрова [1], А. Бірмана [2], О. Василика [3], В. Власюка [4], В. Дьяченка [5], О. Ковалюка [6], Л. Костирко [7], М. Крупка [8], С. Львовичкіна [9, 10], В. Опаріна [11, 12], та В. Федосова [13] досліджувались фінансові механізми як фактор економічного зростання та руху фінансових ресурсів.

Незважаючи на очевидний прогрес, досягнутий у теорії економічного розвитку фінансів, вченими-авторами не завжди враховується специфіка та особливості фінансового механізму як елемента регулювання економічними процесами на мікрорівні.

Метою статті є виявлення впливу фінансового механізму на економічний розвиток як економіки загалом, так і окремої промислової галузі тощо.

Переважає більшість вчених, які досліджували зазначене питання, сходяться на тому, що, по-перше, фінансовий механізм – це дуже складна система, керувати якою

надзвичайно важко. Вона потребує фахівців найвищого гатунку. Без відповідних знань, умінь і навиків досягти успіхів в управлінні фінансовим механізмом неможливо. По-друге, це дуже дієвий механізм, який дає змогу вирішувати практично всі проблеми. Основне регулювання здійснюється у сфері виробництва.

Погоджуючись загалом із існуючим трактуванням фінансового механізму, вважаємо за необхідне внести певні уточнення в його визначення. Фінансовий механізм – це сукупність форм і методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, що охоплює систему фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити та реалізувати цей вплив. Він включає дві підсистеми, що відображають методи фінансового впливу – фінансове забезпечення і фінансове регулювання, та систему управління, яка заснована на взаємодії фінансових індикаторів та фінансових інструментів. З огляду на це, нами була досліджена відповідна структура фінансового механізму.

Сутність дії фінансового забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на вирішення окремих завдань фінансової політики. Водночас ми вважаємо, що при цьому потрібно розрізняти як суто забезпечувальну, так і регулятивну його дію. Суто забезпечувальна дія проявляється у встановленні джерел фінансування підприємств, проектів, робіт, заходів тощо. Завжди існує потреба постійного забезпечення життєдіяльності і відтворення виробництва. Досить умовно це можна охарактеризувати як пасивний вплив фінансового забезпечення – тобто покриття повсякденних потреб. Регулятивна дія характеризує активний вплив фінансового забезпечення на вирішення конкретних завдань і проблем. При цьому вплив здійснюється як через саме виділення достатніх коштів, так і через конкретну форму фінансового забезпечення.

У запропонованій структурі виділено чотири форми фінансового забезпечення: самофінансування, залучення акціонерного капіталу, кредитування, безповоротне фінансування. Кожна форма має свої специфічні прояви впливу. Самофінансування розглядається як основа приватної власності. Воно здійснюється за рахунок власних фінансових ресурсів та сприяє ефективному господарюванню, оскільки завдання кожного суб'єкта – збереження і примноження цих ресурсів. Це основа фінансового впливу на мікроекономічному рівні у вирішенні повсякденних завдань життєдіяльності. Водночас якраз самофінансування робить приватну економіку високоефективною і надійною. Оскільки стоїть завдання збереження і примноження власних ресурсів, то вони спрямовуються саме туди, де принесуть найвищу віддачу.

Аналогічну роль відіграє залучення акціонерного капіталу. До того ж, його ефективність загалом вища, ніж приватного, оскільки в механізм використання вводяться фінансові індикатори – котирування акцій на фондовому ринку. На зміну комерційній таємниці стосовно фінансового стану і фінансових результатів приходять прозорість компанії, адже інвестори мають знати, куди спрямовуються їхні гроші та як вони використовуються. Саме це спричинило те, що основною формою організації виробництва в сучасному світі є акціонерні товариства.

Кредитування вже досить тривалий час є однією з провідних та найбільш дієвих форм фінансового забезпечення. Це пов'язано з високою ефективністю і раціональністю використання фінансових ресурсів у кредитній формі. Принципи терміновості, поворотності, платності і забезпеченості позичок вимагають від позичальників найефективнішого використання цих ресурсів. Раціональність цієї форми полягає у тому, що вона забезпечує економне використання суспільного капіталу, адже одними і тими

самими ресурсами користуються по черзі не один, а кілька суб'єктів. Установлювати фінансове забезпечення діяльності всіх суб'єктів здебільшого на основі самофінансування недоцільно, оскільки це вимагає величезних вкладень коштів. Фінансова ефективність суспільного виробництва визначається тим, скільки потрібно фінансових ресурсів для виробництва певного обсягу ВВП. Кредитування дає змогу досягти одного і того самого рівня ВВП із значно меншим обсягом ресурсів, ніж самофінансування. Тому рівень самофінансування має бути оптимальним – не нижчим, ніж це необхідно для забезпечення реальності приватної, колективної чи акціонерної власності, і не вищим, ніж це доцільно з огляду на суспільну вартість ресурсів та забезпечення високої ефективності їх використання.

Кредитування, крім того, що воно є ефективною і економною формою фінансового забезпечення, має важливі регулятивні якості, тому позички можуть бути віднесені до фінансових інструментів впливу на соціально-економічний розвиток. Банки, які є ядром кредитної системи, здійснюють кредитування не автоматично за заявками юридичних і фізичних осіб, а проводячи селективний відбір клієнтів і проектів. Вони виходять з необхідності забезпечення реальності принципів кредитування, що можливо за спрямування кредитних вкладень у високоефективні галузі та підприємства. Саме тому банки є важливою регулятивною системою макроекономічного регулювання. Водночас, зважаючи на надзвичайну роль банків у фінансовій системі, вони самі перебувають під посиленням контролем з боку центрального банку. У такий спосіб у кожній країні сформована дуже важлива сфера макроекономічного і макрофінансового регулювання. Практично всі позички, за винятком тих, що видаються під тиском чи під гарантії держави, виступають фінансовими інструментами впливу на соціально-економічний розвиток.

Безповоротне фінансування, порівняно з розглянутими вище формами фінансового забезпечення, набагато менш ефективно за своїм безпосереднім впливом на кожного утримувача таких коштів. Саме це визначає його підпорядковане місце у фінансовому механізмі. Однак це зовсім не означає другорядності чи взагалі непотрібності цієї форми. Адже, по-перше, завжди є сфери діяльності, непривабливі для бізнесу, внаслідок чого вони не можуть функціонувати на основі самофінансування. Фінансова неефективність значно звужує можливості використання в цих сферах кредитування. Але оскільки ці сфери діяльності є дуже важливими чи для суспільства загалом, чи для окремих корпоративних об'єднань і підприємств, то вони фінансуються на безповоротній основі з бюджету, державних цільових чи корпоративних централізованих фондів. По-друге, в певних умовах бюджетні асигнування, наприклад, можуть відігравати важливу роль у забезпеченні розвитку економіки на основі кейнсіанської теорії “бюджетного мультиплікатора”. По-третє, окремі форми того ж бюджетного фінансування можуть виконувати регулятивні функції. Це ті види субсидій, що націлені на регулювання фінансової діяльності і фінансових результатів окремих суб'єктів. Наприклад, субсидії виробникам сільськогосподарської продукції, які призначені для відшкодування втрат у зв'язку з “перекосами” у ціноутворенні.

Дослідивши ґрунтовно систему фінансового забезпечення потреб соціально-економічного розвитку, ми дійшли висновку, що вона має бути доповнена такою формою, як страхування. З незрозумілих причин ця форма випала з поля зору дослідників фінансового механізму. Певне пояснення цьому є. По-перше, це досить специфічна форма, але специфіка властива і самофінансуванню, і кредитуванню, і безповоротному

фінансуванню. По-друге, на сучасному етапі в Україні роль цієї форми вкрай обмежена – страхові платежі становлять відносно ВВП трохи більше 1%. Але нерозвиненість цієї форми в Україні є лише тимчасовим явищем, яке обумовлюється низьким рівнем платоспроможності юридичних і особливо фізичних осіб. Загалом ж в умовах розвинутого ринку страхування відіграє дуже важливу роль і тому не може не враховуватись у складі фінансового механізму.

Страхування – це форма фінансового забезпечення, пов’язаного з відшкодуванням зазнаних збитків чи втрат у фінансових ресурсах або доходах, пов’язаних із настанням певної страхової події. Як вказує В. Опарін, “розвиненість страхового ринку є важливою передумовою стабільного функціонування економіки, забезпечення надійності у життєдіяльності громадян та досягнення раціонального використання наявних у суспільстві фінансових ресурсів”. Автор зазначає, що “сутність страхового захисту полягає в нагромадженні й витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов’язаних із ними втрат” [14]. Безпосередньо страхування виконує функцію фінансового забезпечення певних ризиків, заснованого на солідарній відповідальності його учасників. Страхування ніяк не може розглядатись тільки як форма передання за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику (ризикована функція), оскільки страховик покрити збитки власними коштами не в змозі.

Страхування є органічною складовою системи фінансового забезпечення і тісно ув’язане з іншими формами. Так, якщо підприємство чи громадянин зазнали певних збитків, але їх ризики не були застраховані, то ці збитки можуть бути відшкодовані за рахунок власних коштів (самофінансування) чи безповоротного фінансування (наприклад, державної фінансової допомоги). Якщо ці збитки призвели до втрати власних фінансових ресурсів, то це обумовить необхідність ширшого використання кредитів. Якщо підприємство не в змозі повернути отримані кредити внаслідок затримки у платежах за реалізовані товари та послуги чи з інших причин, то воно змушене буде повернути їх за рахунок власних ресурсів чи внаслідок реалізації заставленого майна.

Отже, як бачимо, страхування є дуже важливою формою фінансового забезпечення, особливо в умовах ринкової економіки. На його основі може здійснюватись не тільки фінансове забезпечення відшкодування втрат і збитків, а й фінансова діяльність окремих галузей – страхова медицина і пенсійне забезпечення. Розвиток системи страхування є однією з найактуальніших проблем ринкової трансформації в Україні.

Ринкові засоби фінансового регулювання пов’язані з функціонуванням фінансового ринку і діють через механізми ринкового ціноутворення на фінансові ресурси. До них належать кредитні та депозитні операції комерційних банків та приватні інвестиції на ринку цінних паперів. Через процентну і дивідендну політику, умови залучення депозитів та надання кредитів фінансові інституції та емітенти впливають на економічні процеси і рух капіталів. При цьому вони, з одного боку, керуються власними інтересами і ситуацією, що складається в економіці та на фінансовому ринку, а з іншого – перебувають під певним впливом засобів державної монетарної політики. Тобто у зазначених ринкових інструментів фінансового регулювання проявляється інтегрована дія як ринкового саморегулювання, так і державного впливу на грошовий ринок засобами монетарної політики.

Серед засобів фіскальної політики основним, найбільш універсальним і дієвим фінансовим інструментом є податки. Це обов’язкові нееквівалентні, безповоротні,

безоплатні і нецільові платежі юридичних і фізичних осіб у бюджет держави. Основою для їх використання як фінансових інструментів є об'єктивно притаманна їм регульовальна функція. Вони регламентуються в законодавчому порядку і завдяки цьому мають тверду юридичну основу. Це робить процес регулювання відкритим і зрозумілим. Але тут, водночас, приховані і суттєві обмеження. Адже закони не можуть постійно змінюватись. Це стосується як стабільної, так і кризової економічної ситуації. Безкінечні зміни податкового законодавства в Україні, наприклад, спричиняли більше хаос, ніж нагадували цілеспрямоване регулювання.

Внески до цільових фондів мають аналогічне податкам спрямування. Однак, оскільки вони мають цільове призначення, в них більше виражені фіскальні функції. Регульовальна дія внесків обмежується встановленням рівня вилучення доходів юридичних і фізичних осіб.

Позики, порівняно з податками, мають більш обмежену сферу дії. Але водночас, здійснюючи запозичення, потрібно обов'язково враховувати їх регульовальні можливості. Так, спрямування заощаджень громадян у державні цінні папери скорочує обсяги їхніх вкладів у банках та операцій на фондовому ринку і призводить до перерозподілу ресурсів між державою і реальним та фінансовим секторами економіки. Окрім того, через операції на відкритому ринку центральний банк, скуповуючи чи продаючи державні цінні папери, впливає на обсяги грошової маси, а відтак і на вартість грошей. Держава, своєю чергою, встановлюючи процентні ставки за своїми цінними паперами, може впливати на ціну ресурсів на фінансовому ринку.

Державні субсидії є регулятором фінансового стану та фінансових можливостей суб'єктів господарювання. Їх дія має яскраво виражене селективне спрямування фінансової підтримки окремих юридичних і фізичних осіб. Тільки це і робить їх фінансовими інструментами, інакше вони перетворились би на пасивні форми фінансового забезпечення. Державні інвестиції є інструментом впливу на забезпечення сталих темпів економічного зростання та здійснення структурної політики. В умовах ринку вони мають саме регулятивний зміст, оскільки спрямовуються туди, куди не йдуть приватні інвестиції і де неможливе використання банківських кредитів. За допомогою державних інвестицій регулюється пропорційність розвитку виробництва і соціальної сфери та окремих їх галузей. Головним інструментом монетарної політики є регулювання різними засобами грошової маси. Грошова емісія розглядається з позицій забезпечення економіки достатньою кількістю грошей в обігу. В ідеалі їх кількість має бути такою, щоб, з одного боку, повністю забезпечувати потреби економіки в грошах, а з іншого – не призводити до знецінення грошової одиниці. Саме на досягнення оптимальних обсягів грошової маси та на забезпечення відповідних до економічної ситуації процентних ставок за кредитами і спрямовані засоби монетарної політики – операції центрального банку на відкритому ринку, облікова ставка та норми резервування.

Валютні інтервенції – один із головних фінансових інструментів регулювання валютного ринку та підтримання стабільності і керованості курсу національної грошової одиниці. Вплив на міжнародні економічні відносини здійснюється через механізми девальвації чи ревальвації. Так, якщо державна політика спрямована на стимулювання експорту, то одним із засобів впливу на це може бути девальвація національної грошової одиниці (згадаймо так звані торговельні “війни” між США та Японією наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. XX ст., коли уряд Японії постійно проводив девальвацію єни відносно долара). Політика, що спрямована на розвиток внутрішнього ринку, навпаки, має

засновуватись на забезпеченні стабільності національної валюти, а за певних умов – на її ревальвації.

Банківські кредити, як уже зазначалося, є і формою фінансового забезпечення, й інструментом фінансового регулювання, оскільки здійснюються на селективній основі. Окрім того, значний вплив на ефективність цього фінансового інструмента мають принципи банківського кредитування. Депозити відображають концентрацію фінансових ресурсів у банківській системі і впливають на обсяги ринку, а відтак і на вартість грошей.

Підсумовуючи дослідження сутності та структури фінансового механізму, доцільно відзначити два основні моменти. По-перше, це дуже складна система, керувати якою надзвичайно важко. Вона потребує фахівців найвищого гатунку. Без відповідних знань, умінь і навиків досягти успіхів в управлінні фінансовим механізмом, а через нього соціально-економічним розвитком країни неможливо. По-друге, це дуже дієвий механізм, який дає змогу вирішувати практично всі проблеми.

Однак фінанси як розподільні відносини є вторинним явищем. Основне регулювання здійснюється у сфері виробництва. Тому, якщо відсутні або не спрацьовують первинні інтереси, відрегулювати за допомогою фінансового механізму прорахунки, допущені у сфері виробництва, неможливо. Звідси постає питання про спрямованість дії фінансового механізму. На сьогодні ми без кінця (і досить часто без належного результату) намагаємося з його допомогою вирішувати існуючі проблеми. Доцільніше створити такий механізм, таку систему відносин та інтересів, яка б не допускала виникнення проблем або зводила їх до несуттєвого рівня. Значно легше попередити проблему, ніж вирішити її. Саме у цьому полягає стратегічне призначення фінансового механізму, хоча й тактичні його можливості досить суттєві та результативні.

Самофінансування є основою приватної власності. Воно здійснюється за рахунок власних фінансових ресурсів та сприяє ефективному господарюванню, оскільки завдання кожного суб'єкта – збереження і примноження цих ресурсів. Це основа фінансового впливу у вирішенні повсякденних завдань життєдіяльності підприємства. Аналогічну роль відіграє залучення акціонерного капіталу.

До того ж його ефективність загалом є вищою, ніж приватного, оскільки в фінансовий механізм використання вводяться фінансові індикатори – котирування акцій на фондовому ринку. На зміну комерційній таємниці стосовно фінансового стану і фінансових результатів приходить прозорість компанії, адже інвестори мають знати, куди спрямовуються їхні гроші та як вони використовуються. Саме це спричинило те, що основною формою організації промислового виробництва в сучасному світі є акціонерні товариства.

Розрізняючи приватний та акціонерний капітал за типом їх впливу, ми підтримуємо думку про те, що вони можуть бути об'єднані в одну форму фінансового забезпечення – самофінансування. Форма власності, безумовно, як було показано вище, впливає на тип його дії, але суть у них однакова – забезпечення певних потреб за рахунок коштів власника чи власників.

Кредитування вже досить тривалий час є однією з провідних та найбільш дієвих форм дії фінансового механізму та фінансового забезпечення. Це пов'язано з високою ефективністю і раціональністю використання фінансових ресурсів у кредитній формі. Принципи терміновості, поворотності, платності і забезпеченості позичок вимагають від позичальників найбільш ефективного використання цих ресурсів.

Безповоротне фінансування, порівняно з розглянутими вище формами фінансового забезпечення, набагато менш ефективно за своїм безпосереднім впливом на кожного отримувача таких коштів. Саме це визначає його підпорядковане місце у фінансовому механізмі. Однак це зовсім не означає другорядності чи взагалі непотрібності цієї форми. Адже, по-перше, завжди є сфери діяльності, непривабливі для бізнесу, внаслідок чого вони не можуть функціонувати на основі самофінансування. Фінансова неефективність значно звужує можливості використання у цих сферах кредитування.

Підприємству в ході здійснення його господарської діяльності необхідно не тільки вчасно виявляти неблагополуччя його фінансового стану, але і заздалегідь передбачати тенденції, що намітилися, які можуть призвести до зниження фінансової стійкості, що унеможлиблює фінансову стабілізацію. Для оцінки таких тенденцій потрібно вимірювати характеристику, що інтуїтивно, наочним чином можна визначити як “інтенсивність тенденції”. З нею, природно, пов’язана така прогнозна величина, як час, протягом якого ця тенденція за умови збереження її інтенсивності призведе підприємство до кризового фінансового стану. Ця величина корисна для фінансистів підприємства тим, що вказує на те, протягом якого періоду підприємство ще може розробити і здійснити план фінансового оздоровлення, тобто вжити заходів до усунення несприятливої тенденції.

Висновки

Дія фінансового механізму на мікроекономічному рівні – на підприємстві реалізується в ході його фінансової діяльності. Зміст фінансової діяльності як системи з розробки фінансових рішень охоплює весь комплекс проблем із залучення фінансового капіталу підприємства.

Дуже важливим для ефективного функціонування фінансового механізму і ведення активної фінансової політики є можливість вільного маніпулювання фінансовими інструментами (в цьому контексті маніпулювання розглядається не як певні махінації чи зловживання, а як можливість внесення відповідних змін у механізм функціонування певного фінансового інструмента). Обмеженість органів у використанні фінансових інструментів знижує можливості адекватного реагування на фінансову ситуацію, не дає змоги вчасно реалізовувати необхідні заходи. Однак фінансові відносини, насамперед на макрорівні, здебільшого регламентуються в законодавчому порядку. Тому в більшості фінансових інструментів існують значні обмеження для уряду, який забезпечує реалізацію фінансової політики, щодо їх своєчасного застосування. Окрім того, зміна дії певних інструментів впливає на інтереси різних суб’єктів тоді, коли існує потреба в певній стабільності цих інтересів. А відтак абсолютно вільне використання фінансових інструментів практично неможливе – воно обмежене як об’єктивними, так і суб’єктивними чинниками.

Література

1. Александрова А. Макроекономіка [Текст] / А. Александрова, А. Бірман, В. Дьяченко ; пер. з англ. — К. : Основи, 2006. — 492 с.
2. Там само. — 492 с.
3. Василик О. Д. Теорія фінансів [Текст] / О. Д. Василик. — К. : Основи, 2004. — 426 с.
4. Власюк В. Є. Теоретичні і практичні аспекти функціонування фінансово-кредитної системи [Текст] / В. Є. Власюк. — Донецьк : ДДФА, 2005. — 246 с.

5. Александрова А. Макроекономіка... — 492 с.
6. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) [Текст] : монографія / О. М. Ковалюк. — Львів : Вид. центр Львівс. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2002. — С. 30.
7. Костирко Л. А. Стратегія фінансово-економічної діяльності господарюючого суб'єкта: методологія і організація [Текст] / Л. А. Костирко. — Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2002. — 560 с.
8. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки / М. І. Крупка // Фінанси України [Текст]. — 2008. — № 11. — С. 94, 95.
9. Львовчкін С. В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання / С. В. Львовчкін // Фінанси України [Текст]. — 2000. — № 12. — С. 32.
10. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями [Текст] : монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін. — К. : КНЕУ, 2002. — С. 17—105.
11. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) [Текст] : навч. посіб. / В. М. Опарін. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : КНЕУ, 2007. — С. 57.
12. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями... — С. 17—105.
13. Там само. — С. 17—105.
14. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія)... — С. 57.

S. Prykazka

THE ROLE OF FINANCIAL MECHANISM IN THE SYSTEM OF MICROECONOMIC POLICIES

The methods of financial provision as a tool of financial mechanism in the system of microeconomic regulation.

Key words: financial security, financial regulation, financial mechanism.